

Barbara KONECKA-SZYDŁOWSKA*, Katarzyna KULCZYŃSKA*

**SYTUACJA MATERIALNA GOSPODARSTW DOMOWYCH
W WARUNKACH KRYZYSU.
PRZYKŁAD MIAST NA PRAWACH POWIATU
W WOJEWÓDZTWIE WIELKOPOLSKIM**

**MATERIAL SITUATION OF HOUSEHOLDS
IN THE CONDITIONS OF A CRISIS.
AN EXAMPLE OF POVIAT-RANKING TOWNS
IN WIELKOPOLSKA VOIVODESHIP**

ABSTRACT: This paper seeks to analyse the material situation of households in 2013 and to identify the extent to which the current crisis affected their situation in the years 2009-2013. The research embraced households located in the poviat-ranking towns of Wielkopolska voivodeship: Poznań, Kalisz, Leszno, and Konin (urban poviats). The households were examined in terms of changes in the level and structure of incomes as well as running and investment expenses they had in the days of the crisis. The sample analysed consisted of a total of 715 households, of which 389 came from Poznań, 147 from Kalisz, 108 from Konin, and 71 from Leszno. The households in those poviat-ranking towns differed in how they felt the impact of the economic crisis on their material situation. The households in Kalisz and Leszno turned out to be more sensitive to the crisis than those in Poznań and Konin. It caused a worsening of their material situation as a result of a drop in their monthly incomes as manifested by cutbacks in expenses for more luxurious goods and services and a reduction in investment expenses.

KEY WORDS: crisis, households, material situation, Wielkopolska voivodeship, poviat-ranking towns

Wprowadzenie

Kryzys gospodarczy, zapoczątkowany pod koniec pierwszej dekady XXI w. załamaniem się rynków hipotecznych w Stanach Zjednoczonych, dotknął także polską gospodarkę, która jest silnie uzależniona od procesów dokonujących się w skali globalnej (*Geografia polskiego kryzysu...* 2009). To zjawisko, w które Polska i polskie regiony

* Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Instytut Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej, ul. Dzięgiełowa 27, 61-680 Poznań, e-mail: bako@amu.edu.pl, katakul@amu.edu.pl

weszły w 2009 r., było po raz pierwszy w tak istotny sposób uwarunkowane czynnikami zewnętrznymi, co ukazało wpływ globalizacji na funkcjonowanie poszczególnych państw i istotnie uwidoczniło regionalne zróżnicowania w tym zakresie (Rybiński 2007; *The global crisis...* 2009; *Geografia polskiego kryzysu...* 2009; Gowan 2009; Stiglitz 2009). Kryzys gospodarczy (czy w przypadku Polski bardziej spowolnienie gospodarcze) – mimo że nieodczuwany w Polsce tak silnie jak w innych krajach europejskich – wpłynął na zmiany zachowań mieszkańców i ich gospodarstw domowych.

Osłabienie koniunktury gospodarczej powoduje zmiany w poziomie zatrudnienia i płac, co oznacza dla gospodarstw domowych spadek dochodów, a w skrajnych wypadkach także całkowitą utratę dotychczasowych źródeł utrzymania. Wzrost zagrożenia utratą pracy lub obniżenia wysokości dochodów wpływa destabilizująco na poczucie bezpieczeństwa ekonomicznego gospodarstw domowych, co z kolei znajduje bezpośrednie przełożenie w ich zachowaniach nabywczych na rynku dóbr i usług (Zalega 2012b).

Negatywne procesy i przemiany gospodarcze silnie oddziaływały na różne aspekty determinujące warunki prowadzenia działalności gospodarczej oraz jakość życia ludności także w granicach woj. wielkopolskiego. Wobec szeroko toczącej się dyskusji oraz wyników raportów i analiz ukazujących konsekwencje kryzysu finansowego oraz ekonomicznego w różnych skalach i na różnych poziomach przestrzennych istotna i zasadna wydaje się konieczność zdiagnozowania wpływu kryzysu (spowolnienia gospodarczego) na sytuację gospodarstw domowych największych miast woj. wielkopolskiego.

Zagadnienie wpływu kryzysu na sytuację społeczno-gospodarczą gospodarstw domowych po 2008 r. podejmowane jest zarówno w publikacjach naukowych (w pracach empirycznych i teoretycznych), jak i w opracowaniach Głównego Urzędu Statystycznego i innych instytucji badających zmiany poziomu koniunktury gospodarczej. Przykładem pracy teoretycznej jest opracowanie A. Grzesiuk (2012a), która prezentuje założenia modelu badawczego odnoszącego się do zmian zachowań rynkowych gospodarstw domowych w warunkach spowolnienia gospodarczego. Opracowania empiryczne dotyczą różnych układów przestrzennych i omawiają analizowane zagadnienie w skali krajowej, regionalnej i lokalnej. Na poziomie krajowym problematyka wpływu kryzysu na zachowania gospodarstw domowych prezentowana jest m.in. w pracach: A. Dąbrowskiej i in. (2013) na temat zmian konsumpcji gospodarstw domowych, Burlity i in. (2011) na temat reakcji gospodarstw domowych na dekoniunkturę czy w opracowaniach GUS-u omawiających sytuację gospodarstw domowych w świetle wyników badania budżetów gospodarstw domowych (*Budżety gospodarstw...* 2013). Przykładami analiz prowadzonych na poziomie regionalnym są m.in. publikacje: A. Grzesiuk (2012b) i A. Burlity (2013) na temat zachowań gospodarstw domowych w woj. zachodniopomorskim, G. Sobczyk (2013) dotycząca zachowań konsumenckich w woj. lubelskim czy A. Michalskiej (2012) na temat zarządzania budżetami domowymi w warunkach kryzysu w gospodarstwach domowych woj. kujawsko-pomorskiego. Poziom lokalny reprezentują opracowania: T. Zalegi (2012a) dotyczące diagnozy sytuacji materialnej polskich gospodarstw domowych w okresie kryzysu finansowo-ekonomicznego

w układzie dziesięciu największych polskich miast, w tym Warszawy i Poznania, czy J. Dominiak i B. Koneckiej-Szydłowskiej (2014) na temat wpływu kryzysu na sytuację społeczno-gospodarczą gospodarstw domowych w układzie obszarów wzrostu (w tym Poznań, Kalisz, Konina i Leszno) i obszarów stagnacji w woj. wielkopolskim. Delimitację obszarów wzrostu i stagnacji w latach 2000–2010 przeprowadzono na podstawie rozkładu wartości wskaźników w ujęciu częściowym i w ujęciu całościowym w ramach pięciu wybranych aspektów rozwoju społeczno-gospodarczego: 1) ludność i osadnictwo, 2) rynek pracy i struktura gospodarki, 3) infrastruktura techniczna i dostępność przestrzenna, 4) sytuacja finansowa i poziom zamożności, 5) innowacyjna gospodarka i otoczenie biznesu (por. Borowczak, Dolata 2014). Obszary wzrostu stanowią miejsca o relatywnie najwyższym poziomie rozwoju. Charakteryzują się one pozytywnymi tendencjami demograficznymi i wysoką jakością kapitału ludzkiego, wzmocnioną jeszcze możliwością korzystania z usług edukacyjnych najwyższego poziomu. Rynek pracy tych obszarów cechuje duża różnorodność miejsc pracy i wysoki poziom przedsiębiorczości skutkujący najwyższymi wskaźnikami samozatrudnienia. Uzyskiwane przychody zapewniają dobrą sytuację finansową podmiotom gospodarczym oraz pozwalają na zapewnienie wysokiego poziomu i warunków życia mieszkańcom (por. Dominiak, Konecka-Szydłowska 2014)¹.

Równocześnie prowadzone są w Polsce badania krótkookresowe zmian koniunktury gospodarczej i poziomu konsumpcji gospodarstw domowych. Analizy takie prowadzą: GUS, Pentor, Ipsos Polska, CBOS, NBP. Metodyka tych badań jest zbliżona i obejmuje wywiady kwestionariuszowe prowadzone na reprezentatywnej próbie gospodarstw domowych.

Celem artykułu jest analiza sytuacji materialnej gospodarstw domowych w 2013 r. i próba identyfikacji stopnia wpływu kryzysu gospodarczego na zmianę sytuacji materialnej gospodarstw w latach 2009–2013. Badanie prowadzono na przykładzie gospodarstw domowych zlokalizowanych w miastach na prawach powiatu w woj. wielkopolskim, do których należą: Poznań (550 tys. mieszkańców), Kalisz (105 tys.), Konin (78 tys.), Leszno (65 tys.). W układzie wydzielonych jednostek zbadano grupę gospodarstw domowych pod względem: oceny sytuacji materialnej w 2013 r. oraz zmian poziomu i struktury dochodów oraz wydatków bieżących i inwestycyjnych ponoszonych przez gospodarstwa domowe w dobie kryzysu.

Objęta badaniem próba gospodarstw domowych liczyła łącznie 715 gospodarstw, w tym 389 gospodarstw pochodziło z Poznania, 147 z Kalisza, 108 z Konina i 71 z Leszna. Zastosowano schemat doboru nielosowego, który oparty został na dostępności badanych gospodarstw domowych i który w pewnym sensie nawiązuje do wielkości

¹ Opracowanie zostało wykonane w ramach projektu badawczego Narodowego Centrum Nauki (N N306 791940) pt. Rozwój społeczno-gospodarczy a kształtowanie się obszarów wzrostu i obszarów stagnacji gospodarczej, realizowanego przez pracowników Zakładu Analizy Regionalnej w Instytucie Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Całościowe wyniki badań dostępne są na stronie internetowej projektu <http://www.owsg.pl/>.

miast i liczby gospodarstw domowych w tych ośrodkach. Przebadana próba gospodarstw domowych nie ma w sensie statystycznym reprezentatywnego charakteru (przeciętnie obejmuje 0,3% gospodarstw domowych w badanych miastach), wydaje się jednak, że znaczna liczba uzyskanych opinii daje możliwość ostrożnego formułowania i uogólniania wniosków. Badania przeprowadzono w okresie od czerwca do września 2013 r. przy udziale studentów Wydziału Nauk Geograficznych i Geologicznych w Poznaniu. W badaniach bezpośrednich wykorzystano ankietę elektroniczną (*e-survey*) oraz wywiad pogłębiony (*individual in-depth interview*). Kwestionariusz ankiety obejmował pytania dotyczące zmiany zachowań gospodarstw domowych w dobie kryzysu, a dokładniej wpływu kryzysu na zmianę sytuacji materialnej gospodarstw domowych w latach 2009–2013.

Opracowanie składa się z trzech zasadniczych części. Analizę rozpoczyna krótka charakterystyka przebadanych gospodarstw domowych, następnie opisano stan, tj. sytuację materialną, gospodarstw domowych w badanych ośrodkach w 2013 r., po czym omówiono zmiany owej sytuacji materialnej w latach 2009–2013, tj. w dobie kryzysu.

Charakterystyka gospodarstw domowych

Podstawową jednostką badawczą stosowaną w analizie poziomu i warunków życia ludności jest gospodarstwo domowe. Definicja gospodarstwa domowego wg GUS mówi, że gospodarstwo domowe (ang. *private household*) to zespół osób spokrewnionych lub niespokrewnionych, mieszkających razem i wspólnie utrzymujących się. Objęta badaniem próba 715 gospodarstw domowych była zróżnicowana ze względu na miejsce zamieszkania, główne źródło utrzymania, wielkość gospodarstwa oraz wykształcenie głowy gospodarstwa domowego (por. tabela 1).

Ze względu na główne źródło utrzymania w przebadanych gospodarstwach domowych analizowanych ośrodków dominowały te utrzymujące się z pracy najemnej, które stanowiły 48% ogółu badanych (najwięcej w Lesznie – 55%). Udział gospodarstw utrzymujących się z pracy na własny rachunek poza rolnictwem stanowił 17% (najwięcej w Koninie – 23%) Relatywnie dużo było gospodarstw utrzymujących się z wynagrodzenia pochodzącego z emerytury – 14% (porównywalnie we wszystkich ośrodkach) i z niezarobkowych źródeł utrzymania – 11% (np. zasiłków dla bezrobotnych, najwięcej w Poznaniu i Kaliszu – 13%). Najmniejszy udział miały gospodarstwa utrzymujące się z renty – 7,1% (najwięcej w Kaliszu – 9%) i z pracy na własny rachunek w rolnictwie – 3,9% (najwięcej w Lesznie – 9%).

Analiza wielkości gospodarstw pozwala stwierdzić, że w badanych ośrodkach najwięcej było tych dwuosobowych – 27% (najmniej w Koninie – 21%) i trzyosobowych – 27% (najwięcej w Koninie – 30%). Sytuacja ta odzwierciedla tendencje ogólnokrajowe, gdyż wg danych statystycznych średnia liczba osób w gospodarstwie domowym wynosi w Polsce 2,8 osoby, a w miastach 2,5 osoby (*Narodowy Spis Powszechny...* 2011). Gospodarstwa jednoosobowe stanowiły 17% (najwięcej w Poznaniu i Lesznie – 20%),

Tabela 1

Struktura przebadanych gospodarstw domowych w miastach
na prawach powiatu w woj. wielkopolskim w 2013 r.

Cechy gospodarstw domowych (N = 715)	Ogółem %
Główne źródło utrzymania:	
– praca najemna	48,0
– praca na własny rachunek poza rolnictwem	17,0
– praca na własny rachunek w rolnictwie	3,9
– emerytura	14,0
– renta	7,1
– niezarobkowe źródło utrzymania	11,0
Wielkość gospodarstwa:	
– jednoosobowe	17,0
– dwuosobowe	27,0
– trzyosobowe	27,0
– czterosobowe	21,0
– pięciosobowe	7,5
– sześćosobowe i liczniejsze	1,5
Wykształcenie głowy gospodarstwa domowego:	
– podstawowe nieukończone	0,7
– podstawowe ukończone	5,8
– zasadnicze zawodowe	21,0
– średnie zawodowe	17,0
– średnie ogólnokształcące	12,0
– policealne	6,0
– wyższe licencjackie	16,0
– wyższe magisterskie	21,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

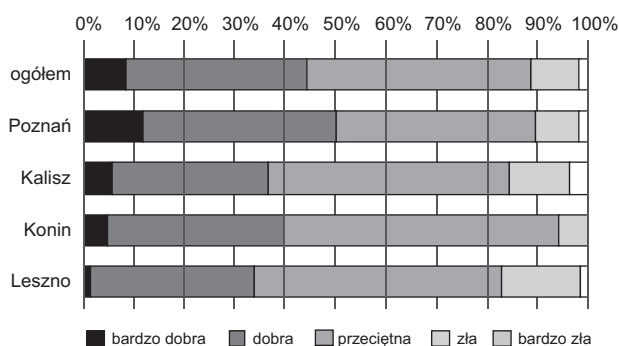
a czterosobowe – 21% (najwięcej w Koninie – 28%). Najmniej było gospodarstw sześćosobowych i liczniejszych – 1,5%.

W miastach na prawach powiatu woj. wielkopolskiego największą grupę stanowiły gospodarstwa, których głowa posiadała wykształcenie zasadnicze zawodowe i wyższe magisterskie – po 21%, w tym najwyższy udział z wykształceniem zasadniczym zawodowym odnotowano w Koninie – 26%, a z wyższym magisterskim w Kaliszu – 23%. Relatywnie duży był udział gospodarstw domowych, których głowa posiadała wykształcenie średnie zawodowe – 17% i wyższe licencjackie – 16%, a niewielki był udział tych z wykształceniem podstawowym – 5,8% (najwięcej w Kaliszu – 7%).

Sytuacja materialna gospodarstw domowych w 2013 r.

Analizę sytuacji materialnej gospodarstw domowych prowadzi się na podstawie subiektywnej oceny respondentów na ten temat oraz w aspekcie posiadanych oszczędności w 2013 r.

W woj. wielkopolskim w miastach na prawach powiatu ponad 40% przebadanych gospodarstw domowych oceniło swoją sytuację materialną dobrze (36%) lub bardzo dobrze (8%). Jako przeciętną określiło ją 44% respondentów, a łącznie 12% oceniło ją jako złą (9%) lub bardzo złą (3%). Sytuacja materialna gospodarstw domowych w układzie poszczególnych miast była zróżnicowana (por. rysunek 1). Relatywnie najlepiej swoją sytuację materialną w 2013 r. ocenili respondenci mieszkający w ośrodku wojewódzkim – Poznaniu, w którym 50% gospodarstw domowych oceniło ją jako bardzo dobrą i dobrą, a najgorzej w najmniejszym z badanych miast Lesznie – 33%. W Lesznie i w Kaliszu odnotowano największy udział gospodarstw domowych, które określiły swoją sytuację materialną jako złą lub bardzo złą (odpowiednio 17% i 15%).

Rys. 1. Ocena sytuacji materialnej gospodarstw domowych w 2013 r. [w %]

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

Aktualna sytuacja materialna gospodarstw domowych została również scharakteryzowana przez respondentów za pomocą jednego z czterech zdań. Zdanie to w sposób opisowy pozwala najtrafniej określić kondycję finansową gospodarstwa (por. tabela 2).

Tabela 2

Subiektywna ocena sytuacji materialnej gospodarstw domowych w 2013 r. [w %]

Wyszczególnienie	Zdanie określające kondycję finansową gospodarstwa domowego			
	„Wystarcza na wszystko i jeszcze oszczędzamy”	„Żyjemy oszczędnie i dzięki temu wystarcza na wszystko”	„Pieniądzy wystarcza tylko na najtańsze produkty”	„Ledwie wiążemy koniec z końcem”
Ogółem	26,1	52,4	15,5	6,0
Poznań	31,8	49,0	13,2	6,0
Kalisz	18,7	52,8	19,3	9,2
Konin	20,5	62,6	13,2	3,7
Leszno	17,4	54,5	26,5	1,6

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

W badanych ośrodkach członkowie ponad połowy gospodarstw domowych stwierdzili, że żyją oszczędnie i dzięki temu wystarcza im na wszystko. Najczęściej taką opinię mieli respondenci w Koninie (62,6%) i Lesznie (54,5%). Z kolei członkowie co czwartego gospodarstwa domowego zadeklarowali, że wystarcza im pieniędzy na wszystkie potrzeby i jeszcze są w stanie zaoszczędzić część pieniędzy. W tym zakresie relatywnie najlepsza jest kondycja finansowa gospodarstw domowych w Poznaniu, gdzie członkowie co trzeciego gospodarstwa wyrazili taką opinię, a najgorsza w Lesznie i Kaliszu, gdzie co piąte ma tak dobrą sytuację. Jednocześnie członkowie 15% badanych gospodarstw domowych zadeklarowali, że pieniędzy wystarcza tylko na najtańsze produkty, a 6% ledwie wiąże koniec z końcem. Relatywnie najgorsza sytuacja w tym zakresie charakteryzuje gospodarstwa domowe w Kaliszu i Lesznie.

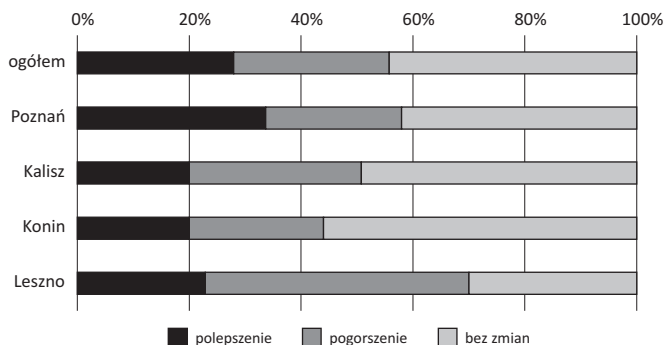
Analiza odpowiedzi na pytanie dotyczące posiadania oszczędności pozwala stwierdzić, że zadeklarowało je relatywnie dużo gospodarstw domowych w badanych miastach, łącznie stanowiły one 59% ogółu. W wewnętrznej strukturze miast na prawach powiatu najwyższy udział gospodarstw posiadających oszczędności był w Koninie (64%) i Kaliszu (62%), a najniższy w Lesznie (55%). W największym ośrodku – Poznaniu, oszczędności posiadało 57% gospodarstw domowych.

Przeprowadzona analiza sytuacji materialnej gospodarstw domowych pozwala stwierdzić, że relatywnie najlepiej oceniają swoją aktualną kondycję gospodarstwa domowe w stolicy województwa – Poznaniu, oraz w stosunkowo blisko od niego położonym Koninie, a najgorzej w najmniejszym z badanych miast – Lesznie. Jako przeciętną można ocenić sytuację materialną gospodarstw domowych w Kaliszu, drugim co do wielkości ośrodkiem woj. wielkopolskiego. Jednocześnie gospodarstwa domowe w Kaliszu cechuje największa dywersyfikacja sytuacji materialnej.

Zmiany sytuacji materialnej gospodarstw domowych w dobie kryzysu (w latach 2009–2013)

Analiza zmian sytuacji materialnej gospodarstw domowych dotyczy okresu 2009–2013. Ogólne tendencje tych zmian w układzie czterech miast na prawach powiatu w woj. wielkopolskim przedstawia rysunek 2.

Ogółem w grupie badanych miast 44,2% gospodarstw domowych nie odnotowało zmiany sytuacji materialnej, 27,8% odczuło jej pogorszenie, a w przypadku 28% gospodarstw domowych nastąpiła jej poprawa. Największym odsetkiem gospodarstw domowych, w których nastąpiła poprawa sytuacji materialnej, cechował się Poznań – 33,7%, a w pozostałych miastach odsetek ten utrzymywał się na poziomie ok. 20% (Kalisz i Konin po 20%, Leszno – 22,9%). Najwięcej gospodarstw domowych, które odczuły pogorszenie sytuacji materialnej, odnotowano w Lesznie (47,1%), a w pozostałych miastach utrzymywał się on na poziomie od 24% w Koninie do 30% w Kaliszu. Jak już wcześniej wspomniano, zdecydowanie najwięcej gospodarstw domowych deklarowało, iż sytuacja materialna w badanym okresie nie uległa zmianie, a ponadprzeciętną liczbę

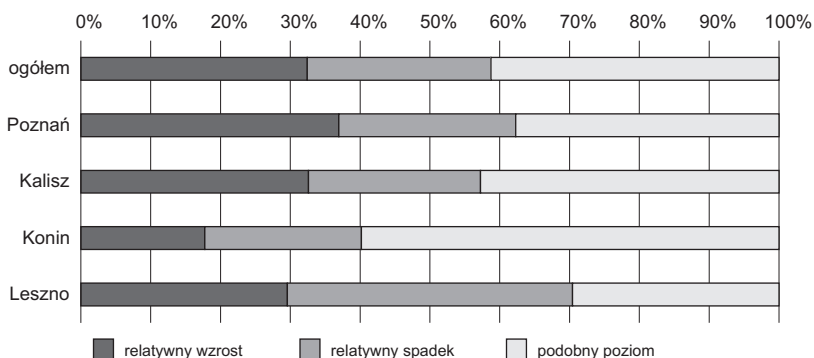
Rys. 2. Zmiany sytuacji materialnej gospodarstw domowych [w %]

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

wskazani odnotowano w Koninie (56%) i Kaliszu (49,2%). Uzyskane na podstawie odpowiedzi respondentów informacje prowadzą do wniosku, że im większe miasto (pod względem liczby ludności), tym większy odsetek gospodarstw domowych deklaruje polepszenie sytuacji materialnej, i odwrotnie – im mniejsze miasto, tym większy odsetek gospodarstw domowych deklaruje jej pogorszenie.

Zmiany sytuacji gospodarstw domowych są skorelowane ze zmianami wysokości ich miesięcznego dochodu. Analizując odpowiedzi gospodarstw domowych ogółem, stwierdza się, że 32,4% gospodarstw domowych odnotowało relatywny wzrost miesięcznych dochodów, a w odniesieniu do 26,3% badanych nastąpił ich relatywny spadek. Jednak najczęściej gospodarstwa domowe deklarowały, iż wysokości miesięcznego dochodu w badanym okresie pozostały na podobnym poziomie (41,3% wskazań; por. rysunek 3).

Rozpatrując uzyskane odpowiedzi na poziomie poszczególnych miast, można stwierdzić, iż najwięcej gospodarstw domowych, które odnotowały wzrost miesięcznego

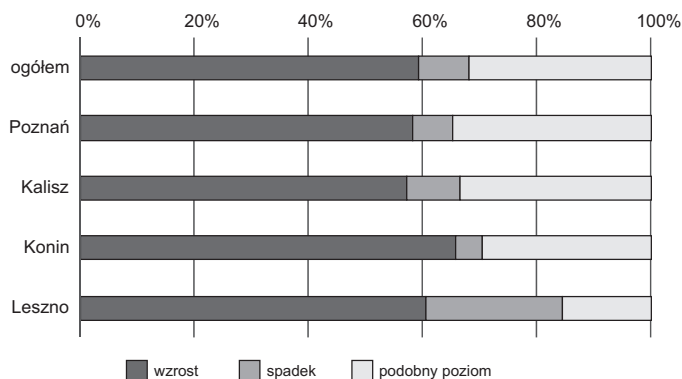

Rys. 3. Zmiany wysokości miesięcznego dochodu gospodarstw domowych [w %]

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

dochodu w ostatnich 5 latach, było w Poznaniu (37%), a najmniej w Koninie – 17,8%. Natomiast największym udziałem gospodarstw domowych, w których wysokość dochodu relatywnie zmalała, cechowało się Leszno (40,8%), które zdystansowało pozostałe miasta na prawach powiatu. Ta krótka analiza wskazuje na wyraźną zależność zmian sytuacji gospodarstw domowych od wysokości ich miesięcznego dochodu. Należy zauważyć, iż Poznań, który cechuje się najwyższym odsetkiem gospodarstw domowych deklarujących relatywny wzrost wysokości miesięcznego dochodu, posiada również najwyższy odsetek gospodarstw deklarujących polepszenie sytuacji materialnej. Podobną zależność, ale mającą wymiar negatywny można zauważyć, w przypadku Leszna, który cechuje się najwyższym odsetkiem gospodarstw domowych deklarujących relatywny spadek wysokości miesięcznego dochodu, co niewątpliwie wpłynęło na pogorszenie ich sytuacji materialnej. Na podstawie niniejszej analizy wywnioskować można, że mniejszą wrażliwość na kryzys gospodarczy wykazują gospodarstwa domowe w miastach o największej liczbie ludności.

Kolejnym etapem analizy było określenie zmian udziału wydatków bieżących w dochodzie rozporządzalnym gospodarstwa domowego. Generalnie najczęściej gospodarstw deklarowało wzrost udziału wydatków bieżących w dochodzie rozporządzalnym, który kształtował się na podobnym poziomie we wszystkich badanych miastach i wynosił ok. 60%. Jedyne w Lesznie gospodarstwa domowe odnotowały relatywnie duży spadek udziału wydatków bieżących w dochodzie rozporządzalnym gospodarstwa domowego (23,9%), co potwierdzałoby pogarszającą się sytuację materialną i spadek wysokości miesięcznych dochodów (por. rysunek 4).

Rys. 4. Zmiany udziału wydatków bieżących w dochodzie rozporządzalnym gospodarstwa domowego [w %]
Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

W strukturze wydatków bieżących zaobserwowano znaczne zmiany na poziomie badanych miast, co prezentuje tabela 3.

W Poznaniu najczęściej gospodarstw domowych zadeklarowało wzrost udziału wydatków na użytkowanie mieszkania i nośniki energii (69,6%), nieco mniejszy odsetek

Tabela 3

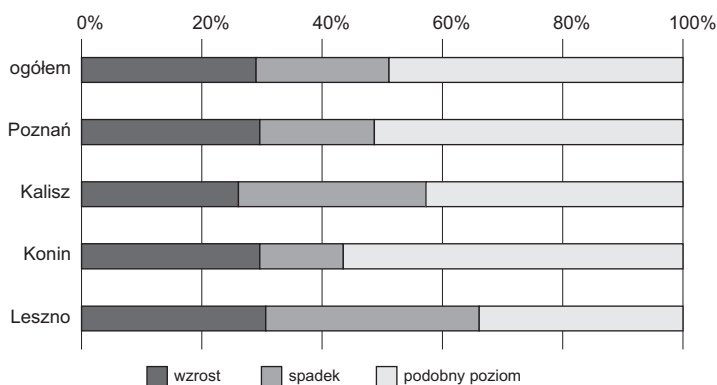
Zmiany w strukturze wydatków bieżących gospodarstw domowych w dobie kryzysu [w %]

Wyszczególnienie	Poznań			Kalisz			Konin			Leszno		
	wzrost	bez zmian	spadek	wzrost	bez zmian	spadek	wzrost	bez zmian	spadek	wzrost	bez zmian	spadek
Żywność i napoje bezalkoholowe	53,5	42,3	4,2	66,0	29,1	5,0	68,4	28,6	3,1	63,9	22,2	13,9
Użytkowanie mieszkania i nośniki energii	69,6	26,3	4,1	66,4	30,0	3,6	74,5	21,7	3,8	65,7	18,6	15,7
Odzież, obuwie	40,8	46,0	13,2	29,1	57,4	13,5	43,3	51,0	5,8	36,1	38,9	25,0
Transport												
indywidualny (samochód i inne)	50,5	35,1	14,4	61,6	25,4	13,0	71,1	24,7	4,1	52,2	24,6	23,2
publiczny – autobus	36,5	45,1	18,4	43,5	39,7	16,8	51,6	40,7	7,7	45,1	32,4	22,5
publiczny – kolej	25,7	50,6	23,7	24,8	48,1	27,1	34,6	60,5	4,9	32,9	42,9	24,3
Łączność												
telefon komórkowy	34,3	47,2	18,6	39,6	45,3	15,1	46,5	47,5	6,1	34,8	44,9	20,3
internet	24,2	53,2	22,6	27,9	53,5	18,6	27,5	62,6	9,9	39,4	43,7	16,9
Wyposażenie mieszkania	35,8	51,6	12,7	34,3	47,1	18,6	33,7	57,4	8,9	42,5	35,6	21,9
Edukacja	33,1	49,2	17,7	38,4	50,4	11,2	55,8	37,9	6,3	37,1	40,0	22,9
Rekreacja	29,2	48,1	22,7	20,9	50,4	28,8	31,3	50,5	18,2	32,4	39,4	28,2
Restauracje, hotele	19,0	49,7	31,2	17,6	41,2	41,2	21,1	52,6	26,3	21,1	47,9	31,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

– wzrost wydatków na żywność i napoje bezalkoholowe (53,5%). Nieco ponad połowa badanych gospodarstw deklarowała także wzrost wydatków na transport indywidualny (50,5%). Nie uległy natomiast zmianie wydatki na internet oraz wyposażenie mieszkań, na które przypadło odpowiednio 53,2% i 51,6% wskazań, z kolei zmniejszeniu uległy wydatki na restauracje i hotele – 31,2%. W pozostałych miastach sytuacja kształtowała się podobnie. Odnotowano wysoki (nieco wyższy niż w Poznaniu lub zbliżony) udział gospodarstw domowych, które deklarowały wzrost udziału wydatków na żywność i napoje bezalkoholowe: Leszno – 63,9%, Kalisz – 66%, Konin – 68,4%, oraz na użytkowanie mieszkania i nośniki energii: Leszno – 65,7%, Kalisz – 66,4%, Konin – 74,5%, oraz transport indywidualny: Leszno – 52,2%, Kalisz – 61,6%, Konin – 71,1%. Najwięcej gospodarstw odnotowało spadek udziału wydatków na restauracje i hotele: Konin – 26,3%, Leszno – 31% i Kalisz – 41,2%. Warto zauważyć, iż w dobie kryzysu w strukturze wydatków bieżących rósł udział dóbr i usług podstawowych (np. żywność), a malał udział wydatków na dobra i usługi bardziej luksusowe, np. restauracje i hotele (por. tabela 3). W strukturze zmian wydatków na żywność i napoje bezalkoholowe wyróżnia się Poznań, w którym zaobserwowano relatywnie najniższy udział gospodarstw deklarujących wzrost wydatków na żywność. Spośród pozostałych miast wyróżniał się Konin, w którym prawie 70% gospodarstw domowych odnotowało wzrost udziału wydatków na żywność.

Analizując zmiany gospodarstw domowych w dobie kryzysu, warto również prześledzić zmiany udziału wydatków inwestycyjnych w strukturze dochodu rozporządzalnego tych gospodarstw. Ogółem w miastach na prawach powiatu prawie 1/3 gospodarstw domowych zadeklarowała wzrost udziału wydatków inwestycyjnych, co piąte gospodarstwo odnotowało spadek, a w przypadku ok. 1/2 gospodarstw domowych zachowano podobny poziom w analizowanym okresie. Szczegółową strukturę udziału wydatków inwestycyjnych w układzie miast przedstawia rysunek 5.

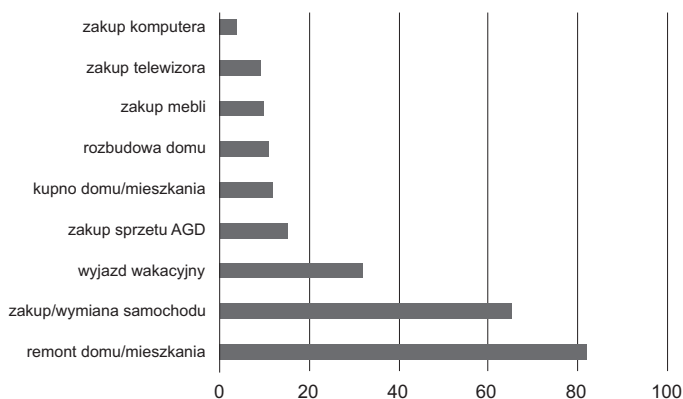

Rys. 5. Zmiany udziału wydatków inwestycyjnych w dochodzie rozporządzalnym gospodarstwa domowego [w %]

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

Należy zwrócić uwagę, iż wzrost udziału wydatków inwestycyjnych w dochodzie rozporządzalnym gospodarstwa domowego we wszystkich badanych miastach kształtował się na poziomie od 26,1% w Kaliszu do 30,6% w Lesznie. Niemniej gospodarstwa domowe skłaniały się ku odpowiedzi, że udział wydatków inwestycyjnych w badanym okresie pozostał na podobnym poziomie (Konin – 56,5%, Poznań – 51,3%, Kalisz – 42,8% oraz Leszno – 33,9).

Ponadto analiza zmiany udziału wydatków inwestycyjnych w dochodzie rozporządzalnym gospodarstwa domowego w aspekcie ich spadku pozwala stwierdzić, że najczęściej wskazywały taką odpowiedź gospodarstwa domowe w Lesznie (35,5%) i Kaliszu (31,2%), a najrzadziej w Poznaniu (19,1%) i Koninie (13,9%). Spadek w tym obszarze wiąże się z rezygnacją z pewnych inwestycji, najczęściej dotyczyła ona: remontu domu/mieszkania (82 odpowiedzi), zakupu/wymiany samochodu (65) oraz wyjazdu wakacyjnego (32) (por. rysunek 6).

Rys. 6. Rezygnacja z inwestycji z przyczyn finansowych w dobie kryzysu (liczba wskazań)

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

Wyniki przeprowadzonej analizy wskazują, że sytuacja materialna gospodarstw domowych uległa pogorszeniu w większym stopniu w miastach cechujących się mniejszą liczbą ludności, a mianowicie w Kaliszu, Koninie oraz Lesznie, gdzie relatywnie więcej gospodarstw domowych odczuło wpływ kryzysu na ich sytuację materialną. Wydaje się, że główną tego przyczyną był spadek wysokości miesięcznego dochodu gospodarstw domowych, który był bardziej odczuwany w tych miastach aniżeli w Poznaniu.

Podsumowanie

Przeprowadzona analiza wpływu zjawiska kryzysu gospodarczego (spowolnienia gospodarczego) na sytuację materialną gospodarstw domowych w czterech miastach

na prawach powiatu w woj. wielkopolskim, tj. Poznaniu, Kaliszu, Koninie i Lesznie, pozwala na sformułowanie następujących wniosków:

– Gospodarstwa domowe w miastach na prawach powiatu w woj. wielkopolskim w różnym stopniu odczuły wpływ kryzysu gospodarczego w analizowanym aspekcie. Jak pokazują inne badania, charakteryzowały się one mniejszą wrażliwością na kryzys niż gospodarstwa domowe na obszarach stagnacji (por. Dominiak, Konecka-Szydłowska 2014; <http://www.owsg.pl/>). Niemniej jednak należy zaznaczyć, że gospodarstwa domowe w Kaliszu i Lesznie okazały się bardziej wrażliwe na kryzys gospodarczy niż gospodarstwa w Poznaniu i Koninie. Wyraża się to pogorszeniem sytuacji materialnej gospodarstw domowych związanym ze spadkiem miesięcznych dochodów, z ograniczeniem wydatków na dobra i usługi bardziej luksusowe i zmniejszeniem wydatków inwestycyjnych. W ich przypadku wskazane prawidłowości są bardziej widoczne i niejednokrotnie mogą prowadzić do zagrożenia wykluczeniem społecznym mieszkańców oraz pogorszenia sytuacji demograficznej w tych jednostkach. Kalisz i Leszno położone są peryferyjnie w południowej części woj. wielkopolskiego i przeciętnie skomunikowane z Poznaniem, z kolei Konin, leżący w odległości 100 km na wschód od Poznania, położony jest przy autostradzie A2 i pełni funkcję głównego ośrodka przemysłowego Konińskiego Zagłębia Węgla Brunatnego (położona na północ od Konina gmina Kleczew jest jedną z najbogatszych gmin w kraju i zajmuje 27 miejsce na podstawie wysokości dochodu z podatków *per capita*, por. Serwis Samorządowy PAP 2014).

– Przeprowadzone badania wykazały, że w najmniejszym stopniu kryzys gospodarczy wpłynął na kondycję materialną gospodarstw domowych największego z badanych miast na prawach powiatu, będącego jednocześnie stolicą administracyjną woj. wielkopolskiego. Przebadane gospodarstwa domowe w Poznaniu najlepiej oceniły swoją aktualną sytuację materialną, duży odsetek stanowiły gospodarstwa relatywnie bogate, gdyż członkowie co trzeciego z nich wyrazili opinię, że wystarczy im pieniędzy na wszystkie potrzeby i dodatkowo są w stanie zaoszczędzić. Należy podkreślić, że w podobnej kondycji są gospodarstwa domowe w całej aglomeracji poznańskiej (obejmuje ona miasto na prawach powiatu Poznań i powiat ziemski poznański), które – jak wykazały inne badania – okazały się bardziej odporne na kryzys gospodarczy niż gospodarstwa domowe położone w innych częściach Wielkopolski (por. Dominiak, Konecka-Szydłowska 2014). Podobnie badania T. Zalegi (2012a) dotyczące diagnozy sytuacji materialnej polskich gospodarstw domowych w okresie kryzysu finansowo-ekonomicznego, w układzie dziesięciu największych polskich miast, potwierdzają relatywnie wysoką samoocenę aktualnej sytuacji finansowej gospodarstw domowych w Poznaniu.

– Należy również podkreślić, że inne prowadzone badania na temat sytuacji gospodarstw domowych w okresie kryzysu pokazują, że do czynników wpływających na kształtowanie się sytuacji materialnej zalicza się takie cechy jak wykształcenie czy główne źródło utrzymania, co oznacza, że bardziej wrażliwe na kryzys gospodarczy są gospodarstwa domowe, w których głowa rodziny ma wykształcenie podstawowe lub zasadnicze zawodowe i utrzymuje się z renty lub emerytury (por. *Diagnoza Społeczna 2011...*, *Reakcje polskiego konsumenta...* 2009, Michalska 2012, Zalega 2012a, Burlita

2013, *Sytuacja gospodarstw...* 2013, Sobczyk 2013). W przypadku prowadzonych badań w miastach na prawach powiatu w woj. wielkopolskim nie stwierdzono wyraźnie takich zależności.

Bibliografia

- Budżety gospodarstw domowych 2012 r.*, 2013, GUS, Warszawa.
- Borowczak, A., Dolata M., 2014, *Rozkład obszarów wzrostu i obszarów stagnacji gospodarczej w Polsce w latach 2000–2010*, „Biuletyn Instytutu Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej”, seria: „Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna”, nr 25.
- Burlita A., 2013, *Postawy i zachowania gospodarstw domowych regionu zachodniopomorskiego. Wyniki badań*, „Problemy Zarządzania”, 11(40).
- Burlita A., Maniak G., Zelek A., 2011. *Przetrwac dekonjunkture. Przedsiębiorstwa i gospodarstwa domowe wobec kryzysu*, Wydawnictwo Naukowe Zachodniopomorskiej Szkoły Biznesu, Szczecin.
- Dąbrowska A., Janoś-Kresło M., Słaby T., Witek J., 2013, *Niedobory konsumpcji w polskich gospodarstwach domowych*, Oficyna Wydawnicza Szkoły Głównej Handlowej, Warszawa.
- Diagnoza Społeczna 2011. Warunki i jakość życia Polaków. Raport*, red. J. Czapiński, T. Panek, Rada Monitoringu Społecznego, Warszawa.
- Dominiań J., Konecka-Szydłowska B., 2014, *Wpływ kryzysu na sytuację społeczno-gospodarczą gospodarstw domowych. Przykład Wielkopolski*, „Biuletyn Instytutu Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej”, seria: „Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna”, nr 25.
- Geografia polskiego kryzysu. Kryzys peryferii czy peryferia kryzysu*, 2009, red. G. Gorzelak, Regional Studies Association. Sekcja Polska, Warszawa.
- Gowan P., 2009, *Crisis in the Heartland*, „New Left Review”, 55, January–February, <http://www.newleftreview.org/?view=2759> (15.06.2014).
- Grzesiuk A., 2012a, *Adaptacyjność polskich gospodarstw domowych do zmian sytuacji gospodarczej. Założenia modelu badawczego. Reaktywność i adaptacyjność podmiotów gospodarczych w fazach dekonjunkcji*, Projekt badawczy własny realizowany ze środków MNiSW nr NN115 158 53, 2009–2012.
- Grzesiuk A., 2012b, *Zachowania gospodarstw domowych w okresie dekonjunkcji*, „Zeszyty Naukowe Zachodniopomorskiej Szkoły Biznesu w Szczecinie: Firma i Rynek”, z. 1.
- Michalska A., 2012, *Zarządzanie budżetami domowymi w warunkach kryzysu finansowego*, „Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy”, z. 26.
- Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań*, 2011, GUS, Warszawa.
- Projekt badawczy Narodowego Centrum Nauki (N N306 791940), „Rozwój społeczno-gospodarczy a kształtowanie się obszarów wzrostu i obszarów stagnacji gospodarczej”, zrealizowany przez pracowników Zakładu Analizy Regionalnej w Instytucie Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, <http://www.owsg.pl/>
- Reakcje polskiego konsumenta na kryzys gospodarczy*, 2009, red. T. Słaby, Wyd. Szkoły Głównej Handlowej, Warszawa.
- Rybiński K., 2007, *Globalizacja w trzech odstępach. Offshoring – globalne nierównowagi – polityka pieniężna*, Wyd. Difin, Warszawa.
- Serwis Samorządowy PAP, 2014, http://www.samorzad.pap.pl/depesze/wiadomosci_centralne/135028/Ranking-najbogatszych-i-najbiedniejszych-gmin (15.06.2014).
- Sobczyk G., 2013, *Zachowania konsumentów w warunkach kryzysu (na przykładzie województwa lubelskiego)*, „Zeszyty Naukowe WSEI”, seria: „Ekonomia”, z. 6.
- Stiglitz J., 2009, *Capitalism fools*, <http://www.vanityfair.com/magazine/2009/01/stiglitz200901> (20.06.2014).
- Sytuacja gospodarstw domowych w 2012 r. w świetle wyników badania budżetów gospodarstw domowych*, 2013, GUS, Warszawa.
- The global crisis and the EU responses: The perspectives of the SBH team presidency*, 2009, eds. A. Ágh, J. Kis-Varga, Together for Europe Research Centre, Budapest.

Zalega T., 2012a, *Diagnoza sytuacji materialnej polskich gospodarstw domowych w okresie kryzysu finansowo-ekonomicznego*, „Management and Business Administration Central Europe”, vol. 5.

Zalega T., 2012b, *Zmiany w wyposażeniu gospodarstw domowych w dobra trwałego użytku w okresie kryzysu*, „Zeszyty Naukowe SGGW”, z. 98: *Ekonomika i organizacja gospodarki żywnościowej*.

SYTUACJA MATERIALNA GOSPODARSTW DOMOWYCH W WARUNKACH KRYZYSU. PRZYKŁAD MIAST NA PRAWACH POWIATU W WOJEWÓDZTWIE WIELKOPOLSKIM

ABSTRAKT: Celem artykułu jest analiza sytuacji materialnej gospodarstw domowych w 2013 r. i próba identyfikacji stopnia wpływu zjawiska kryzysu na sytuację materialną gospodarstw domowych w latach 2009–2013. Badanie przeprowadzono na przykładzie gospodarstw domowych zlokalizowanych w miastach na prawach powiatu w woj. wielkopolskim, do których należą: Poznań, Kalisz, Leszno, Konin (powiaty grodzkie). W układzie wydzielonych jednostek zbadano grupę gospodarstw domowych pod względem: zmian poziomu i struktury dochodów oraz wydatków bieżących i inwestycyjnych ponoszonych przez gospodarstwa domowe w dobie kryzysu. Objęta badaniem próba gospodarstw domowych liczyła łącznie 715 gospodarstw, w tym 389 pochodziło z Poznania, 147 z Kalisza, 108 z Konina i 71 z Leszna. Gospodarstwa domowe w miastach na prawach powiatu w województwie wielkopolskim w różnym stopniu odczuły wpływ kryzysu gospodarczego w aspekcie sytuacji materialnej. Należy zaznaczyć, że przebadane gospodarstwa domowe w Kaliszu i Lesznie okazały się bardziej wrażliwe na kryzys gospodarczy niż gospodarstwa w Poznaniu i Koninie. Wyraża się to pogorszeniem sytuacji materialnej gospodarstw domowych związanej ze spadkiem miesięcznych dochodów, z ograniczeniem wydatków na dobra i usługi bardziej luksusowe i zmniejszeniem wydatków inwestycyjnych.

SŁOWA KLUCZOWE: kryzys, gospodarstwa domowe, sytuacja materialna, woj. wielkopolskie, miasta na prawach powiatu